

HISTORY OF NATIONAL AND ETHNIC MINORITIES

Wolf, F.: Eastern Europe Abroad: Exploring Actor-Networks in Transnational Movements and Migration History, The Case of the Bund (Juhász, Gergely Ákos) ...	869
Sima, A. V.: Transylvania in the Mid-Nineteenth-Century Accounts of the Papal Legates (Pethő-Szirmai, Judit)	873
Deák, L.: Minority rights and their assertion in Hungary after Trianon. (Császári, Éva)	876
Segl'ová, L.: Revolutionary organisations of self-government in Co. Túróc (Császári, Éva)	878
Fasora, L.: Protests of among the generations of socialists between 1900 and 1920 (Császári, Éva).....	881
Brunnbauer, U.: Emigration Policies and Nation-building in Interwar Yugoslavia (Juhász, Gergely Ákos)	883

TANULMÁNYOK*Parlamenti választások a szomszédos országokban**Szarka László***A kisebbségi magyar pártok kialakulása és programalkotó tevékenysége*****The forming of the Hungarian minority parties and their program developing activities**

In the past decades years there have been considerable work being done in the field of source-discovery and as well as analyses concerning the history of minority problems, both in Hungary and abroad. The development of Hungarian minorities and the major issues of the motives of their early existence have widely been described. The variety of motives discovered by deep analyses, the many instructive details, success and even failure have already become part of the discourses of the topic; however, their becoming profitably incorporated into self-consciousness can only happen through a slow, many-levelled development.

A trianoni magyar nemzetállam és a kisebbségi magyar közösségek kialakulása nyomán létrejött sajátos magyar–magyar viszony kezdettől fogva tele volt ellentmondással. Ennek okait vizsgálva Szekfű Gyula 1934-ben több okát is felsorolta a „leszakadt magyarság” gyakran téves magyarországi megítélésének. A kisebbségi magyarság iránti érdeklődést kezdettől fogva a tényleges viszonyokkal alig törődő, érzelmileg meghatározott magatartás jellemezte. Még a revíziós szervezetek sem tekintették feladatuknak, hogy reális szemléletet alakítsanak ki a kisebbségi magyarok és a felettük hatalmat gyakorló többségi nemzetek viszonyáról. A Szekfű által neobarokk szellemiségnek nevezett keresztény-konzervatív trianoni belmagyar közgondolkodásban nem igen volt hely a más irányba fejlődő kisebbségi magyarok valódi gondjai iránti érdeklődésnek. Miközben tehát nevén nevezte a magyar-magyar elidegenedés számos okát, a kisebbségi magyarok számára mindazonáltal az anyaországi minták követését tartotta a legfontosabbnak. A szlovákiai magyar baloldali fiatal nemzedék Sarló mozgalmának zsákutcájából Szekfű azt a következtetést vonta le, hogy „a kisebbségi

* A tanulmány a Szabadkán, 2012. február 18-án elhangzott előadás átdolgozott változata. A Tér és idő című konferenciát a délvidéki Országos Magyar Párt megalakulásának 80. évfordulója alkalmából rendezték.

magyarságnak sem pártjai, sem korosztályai nem léphetnek közelebbi, bensőbb viszonyba az államnépekkel, – a saját, magyar szellemiségük veszedelme nélkül”.¹ A 20. század végi, 21. század eleji magyar kisebbségtörténet magyarországi és külföldi műhelyei, alkotói által elvégzett igen jelentős forrásfeltáró és elemző munkát végeztek el. A magyar kisebbségek kialakulásának és létezésük első korszakának fő mozgatórugóit többféle megközelítésben, más-más forrásbázison járták körül. A forrásszintű feltárások nyomán elének táruló gazdag kép, megannyi tanulságos részeredmény, siker, kudarc azonban ma még jószérivel csak a szakmai diskurzusokba épülhet be, önismereti hasznosulásuk ezeknek a munkáknak vélhetően több lépésös, lassú folyamat eredményeképpen képzelhető el.²

Ráadásul a közép- és délkelet-európai nemzetállamok 20. század eleji kialakulásának folyamatát az érintett nemzeti historiográfiák még ma is igen eltérően értékelik. A magyar, osztrák történészek elsősorban a nemzetállami alapokon végbement államjogi átrendeződés nagyhatalmi forogatókönyveit, s azok ellentmondásait, elfogultságait és méltánytalanságait hangsúlyozzák és a nagy számban kialakult új „kényszerkisebbségek” konfliktusos helyzetére hívják fel a figyelmet. A békeszerződésekben rögzített területi rendezés stratégiai szempontjait bemutatva jelzik a térség gazdasági kiszolgáltatottságának felerősödését. A lengyel, cseh, szlovák, szerb, horvát, szlovén, román történetírás ezzel szemben a nemzeti önrendelkezés nemzetközi jogi megvalósítását, a soknemzetiségű Habsburg-, török, orosz birodalmak felbomlásának jogosultságát emelik ki.³

¹ Szekfű Gyula: Három nemzedék és ami utána következik, (1. kiadás: Budapest 1934.) Új kiadás: Maecenas Kiadó, Budapest 2007. 458-459. Szekfű a „leszakadt magyarságnak” szentelt alfejezetben a magyar-magyar antinómiák lényegét és fenyegető következményeit a következőképpen összegezte: „mert hárommilliónyi, szomszédban lakó testvérünk tényleges viszonyait, belső lelki evolúcióját nem ismerve, továbbra is martalékaik vagyunk illúzióinknak, amikor pedig csak tágra nyitott, világos szem, acélos akarat és a realitások útját soha el nem hagyó politika segíthetne rajtunk és testvéreinken, akikre a segítség jobban rájuk fér, mint reánk.” Uo. 464-465.

² A legfontosabb eredmények összefoglalására, az említett időszakban megjelent kiadványok áttekintésére ld. Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László: Kisebbségi magyar közösségek a 20. században, Gondolat Kiadó, MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest 2008. A kötet teljes tartalma időközben a világhálón is elérhetővé vált: <http://adatbank.transindex.ro/regio/kisebbssegkutatas/>

³ Az eltérő álláspontokra ld. Hildebrandt, Walter: *Die Problematik der Nation als totalisierende Matrix im Kontext des Strukturpluralismus Südosteuropas*, in: Grothusen, K. D. (ed.), *Ethnogenese und Staatsbildung in Südosteuropa*, Göttingen 1974, 230-253; Romsics Ignác: *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és a 20. században*. Napvilág Kiadó, Budapest 2004. Romsics Gergely: *Nép, nemzet, birodalom. A Habsburg birodalom emlékezete a német, osztrák és magyar történetpolitikai gondolkodásban 1918-1941*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest 2010; Hronský, Marian: *The Struggle for Slovakia and the Treaty of Trianon 1918-1920*, Veda, Bratislava 2002; A délszláv nemzetek etnikai mobilizációjára ld. M. Cornwall: *The Experience of Yugoslav Agitation in Austria-Hungary, 1917-18*, in: Cecil, H., Liddle, P. (eds.), *Facing Armageddon. The First World War Experienced*, London 1996, 656-677.

A két világháború közti periódusban az újonnan kialakult, összezugsorodott vagy megnagyobbodott nemzetállamok rendszerének megítélésében valamiféle nemzetek feletti konszenzus is csak a nemzetközi szakirodalomban látszik körvonalazódni. A győztes és vesztes kisállamok szembenállásának, a francia, majd a német nagyhatalmi érdekérvényesítésnek a közép-európai nemzetek történeti megítélésében éppúgy sok a különbség, mint a nemzetállamok működésének, hatékonyságának, kormányzati teljesítményeinek értékelésében. Különösen Rogers Brubakernek a két világháború közti nemzetállami Kelet-Közép-Európával foglalkozó munkája adott fontos impulzusokat az „új Európa” keretei közt folyó nemzetépítő gyakorlatának újraértékelésére. A weimari Németország „anyaországi nacionalizmusát”, Lengyelország „nemzetesítő politikáját”, a kisebbségi helyzetbe jutott török és magyar népcsoportok migrációs gyakorlatát vizsgáló munka rámutat a nemzetállami kereteknek arra a modernizációs tartalmára, amely napjainkig megkerülhetetlen főszereplőivé tette őket Európában. „A két világháború közötti Európa új nemzetállamaiban az etnokulturális nemzetesítés dinamikája az átpolitizált etnicitásnak azt a megkülönböztetetten modern formáját képviselte, – tehát egyáltalán nem volt csökevényes vagy a modernitástól idegen – amely a nemzet nevében a „saját” nemzeti államon belüli politikai kontrollra, gazdasági jólétre és teljes kulturális ön kifejezésre támasztott igényeken nyugodott.”⁴

Magyar vonatkozásban a kelet-közép- és délkelet-európai nemzetállamokkal kapcsolatos véleménykülbségek főként a két térség konszolidációjának, reintegrációjának a lehetőségeivel, a magyar revíziós politikával és az annak semlegesítésére kialakult kisantanttal, illetve az Olaszország, majd Németország által támogatott status quo ellenes diplomáciai aktivitásokkal kapcsolatosak. Mindezen témák mögött ott húzódnak a nemzetállamok belső és külső, etnikai és nemzeti, kisebbségi és államjogi problémái, ellentmondásai, a nagyhatalmi kiszolgáltatottságukat és függésüket elmélyítő belső szerkezeti és államjogi konfliktusaik.

Alábbiakban a két világháború közti kelet-közép-európai térség három multietnikus nemzetállamában – a Csehszlovák Köztársaságban, a Szerb-Horvát-Szlovén és a Román Királyságban – kialakult magyar kisebbségi pártok funkcióinak, működésük eredményeinek rövid összehasonlítása alapján a kisebbségi magyar csoportok önszerveződését, a kisebbségi pártok közösségépítő funkcióinak kialakulása és működése szempontjából vizsgálom. Az összességében hárommilliónyi kisebbségi magyarság egyes csoportjai közül csak az erdélyi, bánági, körösvidéki népcsoport jelentette az adott ország – ez esetben Románia – legnagyobb etnikai csoportját.

⁴ Brubaker, Rogers: *Nacionalizmus új keretek között*, L'Harmattan, Budapest, 2007. 89.

Csehszlovákiában a németek és az elvben államalkotó szlovákok mögött lélekszámban a harmadik, a jugoszláviai magyarok pedig a három nemzet és a németek mellett az albánokkal együtt az ötödik-hatodik legnagyobb etnikai csoportot alkották.

Ennél is nagyobb jelentősége lehetett volna a regionális dimenzióknak, ha szülőföldjüket, a dél-szlovákiai (pl. a csallóközi, gömöri, bodrogközi), kárpátaljai, erdélyi (szatmári, bihari, székelyföldi stb.) és délvidéki (bácskai) tömbterületeiket a legátlátszóbb gerrymandering technikával nem szervezték volna át, és nem osztották volna be olyan közigazgatási egységekbe, ahol szintén kisebbséget alkottak. A vajdasági tartomány két körzetre (oblasztra) való felosztása például a sikeres tartományi választások ellenére is rendkívüli mértékben megnehezítette a Tisza menti magyar tömbhöz tartozó települések, községek érdekeinek egységes védelmét.⁵

Elsőként a kisebbségi, etnikai pártok lehetséges funkcióit vesszük sorra. Miként jöttek létre, programjaikban milyen szerepet vállaltak, milyen funkciót tölthettek be az 1920-1922 közt mindhárom országban megalakult és hivatalosan is bejegyzett kisebbségi magyar pártok? Mennyiben tudták elősegíteni a kisebbségi helyzetbe került tömegek adaptálódását, integrálódását az új állami keretek közé? Milyen álláspontot alakította ki az állampolgári és politikai lojalitás kérdésében?

A kisebbségi pártok hat alapfunkciójáról szokás beszélni. Esetükben a klasszikus ideológiai pártok programalkotó funkciója helyett a jog- és érdekvédelem az elsődleges, azaz az általuk képviselt kisebbségi közösség egyéni és kollektív jogainak követelésére, védelmére, a jogsértésekkel szembeni fellépésre, illetve a kisebbségi érdekek képviselésére helyezik a legnagyobb hangsúlyt, s ezek lesznek majd az „etnikai” pártok programjának sarokkövei. A hivatalosan és véglegesen 1922 szeptemberében megalakult jugoszláviai magyar párt programja – az erdélyi, felvidéki magyar – pártokhoz hasonlóan a békeszerződésekben rögzített helyzet alapján, a magyar kisebbségek lojalitását hangsúlyozva igyekeztek megragadni minden jogi és politikai lehetőséget saját nyelvi, oktatási, kulturális és politikai jogaik követelésére.⁶ Emellett a kisebbségi pártformációknak a többségi (tituláris) nemzettel való együttműködés csatornáinak a kialakításában, működtetésében, az etnikai konfliktusok prevenciójában is kitüntetett helyük van. Ráadásul ez a magyar pártok esetében az 1920-as években, rövid ideig a budapesti magyar kormányok intencióival is egybeesett.

⁵ Csuka János: A délvidéki magyarság története 1918-1941. Püski Kiadó, Budapest 1995. 277-280.

⁶ A. Sajti Enikő: Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918-1941. Napvilág Kiadó, Budapest 2004. 43-47.

S természetesen ugyanez érvényes az anyaországhoz fűződő szoros kapcsolatok fenntartására és fejlesztésére is. Ezen a területen elsősorban az 1921 augusztusában létrehozott és Bethlen István magyar miniszterelnök által személyesen felügyelt Társadalmi Egyesületek Szövetsége Központján keresztül biztosított magyar kormányzati támogatásra számíthattak. A feszült magyar-jugoszláv viszonyt és a budapesti kormányzati politika erősen kézivezérelt kisebbségpolitikáját jól jelzi az a tény, hogy a belgrádi magyar követségnek 1925-ig a magyar külügyminisztérium nem engedélyezte a magyar kisebbségi politikuskokkal való közvetlen kapcsolattartást.⁷ Mindezekon túl az etnikai pártok általában, a kisebbségi magyar pártok pedig különösen fontos térségi aktorokként léptek fel saját történeti és etnikai régióikban, Jugoszlávia esetében főként Bácskában, Bánságban és Szerémségben. Ebben az értelemben tehát a magyar pártok egyszerre voltak etnikai – azaz esetünkben inkább nemzeti – és regionális, térségi törekvések hordozói. Mindezek mellett, legelső helyen arra kellett törekedniük, hogy saját etnikai közösségük megerősítése, a közösség intézményi hálózatának megtartása és fejlesztése érdekében stabil etnikai szavazóbázist teremtsenek. Szilárd szavazóbázis nélkül ugyanis nem lehet politikailag hiteles az etnikai párt, ami pedig közösségépítő funkcióját is eleve megkérdőjelezheti. Ennek a funkciónak viszont elvben csak úgy lehetett és lehet ma is megfelelni, ha a kisebbségi pártok a civil világokkal, az egyházakkal, a kulturális szférával jó kapcsolatokat építenek ki, s programjaikban képesek egyszerre megszólítani az értelmiségi, paraszti, polgári és munkásrétegekhez tartozó magyarokat.

Mindezekkel a szerepekkel, feladatokkal és funkciókkal a kilencven évvel ezelőtt magyar pártot alapító bácskai, bánsági magyar vezetők láthatóan messzemenően tisztában voltak. A Magyar Párt 1922. szeptember 17-én a zentai alakuló kongresszuson elfogadott politikai programja a Szerb-Horvát-Szlovén Állam kisebbségvédelmi kötelezettségvállalásainak maradéktalan betartását követelte, s a jog- és érdekvédelmi tevékenységének a középpontjába ezt állította. A program további célkitűzései között csupa olyan követelést olvashatunk, amelyek ma is minden modern kisebbségi párt programjában megtalálhatóak. Az oktatási, kulturális intézmények, a sajtó, valamint az egyházi és politikai szervezetek szabad és a többségi intézményekkel azonos mértékben támogatott működése, a vajdasági régió és a községek minél teljesebb autonómiája, a szabad nyelvhasz-

⁷ Bárdi Nándor: Tény és való: A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarok kapcsolattörténete, Kalligram, Pozsony 2004. 40-46. Uő: A budapesti kormányzatok magyarságpolitikai intézményrendszere és stratégiája, Kisebbségkutatás, 2007. 1. http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_2007_01/cikk.php?id=1769

nálat, az asszimilációs politika felfüggesztése, a demokratikus választójog és a létszamarányos részvétel az állam és helyi igazgatásban.⁸

Valójában a fenti hat fő programirány az anyaországgal való szabad kapcsolattartás követelményét kellett csak elrejtteni a külföldi országok felé irányuló pozitív kül- és kereskedelmi politika általános kívánalmával.

A magyar kisebbségtörténet az 1918-1920 közötti katonai események, határkijelölések, s a békeszerződés előkészítése során a győztes nagyhatalmak részéről elutasított népszavazási alternatíva miatt a „kényszerközösség” megjelölést használja a Magyarországgal szomszédos új, illetve megnagyobbodott államok magyar népcsoportjainak státus-megjelölésére. A nemzetközi jogi, geopolitikai változások nyomán kialakult kisebbségi státusukat a romániai, jugoszláviai és csehszlovákiai magyarok majdnem kivétel nélkül olyan – reményeik szerint átmeneti – kényszerhelyzetként fogták fel, amelyet elutasítottak, s amelynek gyors felszámolása érdekében kezdetben aktívan is felléptek.

A trianoni békeszerződés aláírását követően azonban a magyar kormánykörök számára is egyértelművé vált, hogy a kisebbségi helyzettel hosszabb időn keresztül, illetve tartósan kell számolni. Emiatt mind Magyarország kormányának, mind pedig a kisebbségi magyar eliteknek ki kellett alakítaniuk a kisebbségi helyzet elfogadásán alapuló új „nemzetpolitikai” doktrínát. Ennek meghatározóan fontos része volt a kisebbségi magyar közösségek politikai önszerveződésének kezdeményezése, támogatása, illetve megvalósítása. A romániai, csehszlovákiai és jugoszláviai magyar pártok alapítóinak ebben a tekintetben több nagy kihívással kellett szembesülniük, például a többségi hatalom egyre erőteljesebb asszimilációs nyomásgyakorlásával, a gazdasági előnyökért, politikai együttműködési lehetőségekért az erős ellenzéki pozíciókat gyorsan feláldozni hajlandó „aktivista” csoportok fellépésével stb.

Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a kisebbségi magyarok mind a három vizsgált országban egymástól sok tekintetben különböző, gazdaságilag eltérő fejlettségű, etnikailag kompakt és vegyes régiókban éltek. Jelentős gazdasági, mentalitásbeli különbségek, eltérő életstratégiák voltak jelen például a bánági és bácskai, vagy a csallóközi és az Ungvidéki magyarok közt. (Szenteleky Kornél a Trianon utáni helyzetben a magyarság egyes csoportjai közti „lelki távolságokról” beszélt).

Mindenesetre a magyar többségű tájegységek nagy része agrárjellegű falusi térségekből állt. Az apróirtokos, illetve a napszámos, bér munkás ré-

⁸ Dévavári Zoltán: Új partok felé. Kisebbségi kiütkeresés, szellemi és politikai irányzatok a Délvidéken és a Magyar Párt megalakulása (1918-1923), 12, http://doktori.bibl.u-szeged.hu/1487/3/devavari_tezisek_magyarul_final.pdf

teg volt a legszámosabb. A városokban pedig erős szervezett magyar és német munkásság létezett. Ők a két világháború között, hosszú időn keresztül jórészt a baloldali pártok szavazóbázisát erősítették. A kommunisták csak Csehszlovákiában működhetek az egész két világháború közti időszakban, de például a vajdasági magyarok közt a kommunista párt betiltása után is maradtak olyan lokális magyar közösségek, ahol a községi választásokon csak munkáspárti listát állítottak.

A két világháború közti időszakban alapvetően mindhárom országban nyíltan diszkriminatív magyar-, illetve kisebbségellenes élel valósították meg a földreformot, ami egyrészt növelte a kisebbségi pártok támogatottságát.⁹ Ugyanakkor volt a reformnak egy vékony magyar haszonélvezői rétege. Ez az új állami és önkormányzati apparátusokban helyet kapott magyar hivatalnokokkal, az állami iskolák tanárainak, tanítóinak, tanfelügyelőinek egy részével együtt relatíve erős magyar bázist teremtett a többségi kormánypártoknak. Az újonnan létrejövő ellenzéki kisebbségi magyar pártok jelentős magyarországi támogatásban részesültek, s ezzel együtt kezdetől fogva erős budapesti hatásoknak voltak kitéve, ami az adaptációs, integrációs folyamat kezdetén nem egyszer okozott komoly érdekütközéseket, identitáskonfliktusokat.

A mindhárom „utóállamban” a magyar földtulajdon radikális megnyirbálását eredményező földreform táptalaja lett annak a magyar sérelmi politizálásnak, amely immár az adott államok állampolgáraiként elszenvedett diszkriminatív megkülönböztetések – vagyonfosztás és földreform nyomán megvalósított földosztás során való szándékos mellőzés – miatt reménytelennek látta a többségi nemzetek felé való közeledés alternatíváját.¹⁰

A Vajdaságban a legnagyobb kihívást mindezek mellett talán mégis az jelentette, hogy a szerb és horvát pártok eleve elhibázottnak, ellenük irányuló lépésnek tekintették az önálló magyar párt megalapítását. 1929 januárjáig ezért minden tőlük telhetőt elkövettek annak érdekében, hogy a magyar párt mozgásszabadságát korlátozzák, hogy a választói lélekavadászattal, az ingatag vezetők magukhoz csábításával rombolják a magyar párt bázisát és tekintélyét.

⁹ A. Sajti Enikő: A jugoszláviai magyarok a két világháború között, In: Kisebbségi magyar közösségek, id. m. 112. <http://adatbank.transindex.ro/regio/kisebbssegkutatas/?cim=2>. A két világháború közti időszak 1921–1938

¹⁰ A sérelmi politizálás kérdésköréről ld. A. Sajti Enikő: A sérelmi politikától az együttműködésig, in: Bárdi Nándor – SimonAttila (szerk.): Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében, Forum Kisebbségkutató Intézet, Somorja 2006. 11–22. www.mek.oszk.hu/08000/08023/08023.pdf

Magyar politikai pártok elsőként Csehszlovákiában jöttek létre, mégpedig részben külön-külön Szlovákiában és Kárpátalján. Az 1920. márciusi parlamenti választások miatt megkerülhetetlenül fontossá váltak a pártalapítások. Baloldalon a szociáldemokrata párt túlsúlyát – az egy évvel későbbi kommunista pártalapítás előtt – utoljára még sikerült megőrizni, ami a magyar nemzeti pártok számára komoly kihívást jelentett. A nem túl erős, de a felvidéki magyarok területén helyi szinten az államjogi fordulat előtt kiépült keresztényszocialista mozgalom azért tudott versenyképes kisebbségi pártot létrehozni, mert a szociális kérdések iránti fogékonyságával a konzervatív beállítottságú paraszti és munkásrétegeket is meg tudta szólítani. A Kisgazda, Kézműves és Kispolgári Párt ehhez képest a jobb módú felvidéki magyarok számára kínált alternatívát, különösen azok után, hogy a párt nevét megváltoztatva Magyar Nemzeti Pártként működött tovább.¹¹

Kárpátalján a fenti két szlovákiai magyar párt mellett a Magyar Jogpárt, az Őslakosok Autonóm Pártja működött. Ezek nemzeti, jobboldali beállítottságú pártoknak számítottak, élükön szinte kivétel nélkül olyan politikusok álltak, akik politikai pályafutásukat a fordulat után kezdték. 1924-ben Ruszinszkói Őslakosok Pártja néven tíz százalékot meghaladó eredményt értek el. A jobboldali és baloldali elkötelezettségű magyarok aránya Szlovákiában nagyjából egyenlő volt, Kárpátalján viszont egészen 1935-ig a kommunista és szociáldemokrata pártok magyar bázisa mindig jóval erősebb volt, mint az ellenzéki, illetve a kormánytámogató magyar pártoké.

Erdélyben, a Kőrösvidéken, a Partiumban és a Bánságban előbb fel kellett ismernie az új romániai magyar közösség elitjének, hogy csakis átfogó országos politikai párt alapításának van értelme. A passzivitás ambivalens fegyveréről hamarosan lemondtak, a békeszerződés aláírása után egyszerre több irányból kezdődtek el a pártszerveződések. Előbb a Magyar Szövetség néven alakult meg egy mozgalmi jellegű szervezet, majd a Magyar Néppárt, illetve Nemzeti Párt néven körvonalazódott egy összerdélyi „etnikai”, azaz magyar nemzeti párt. A Magyar Szövetséget 1922 októberében betiltották. Ennek nyomán 1922. december 28-án a Néppárt és a Nemzeti Párt egyesült a romániai Országos Magyar Pártba (OMP).

A délvidéki magyarok pártalapítása – a szabadkai, zombori, becske-reki kezdeményezések – egyszerre jelezték azt, hogy maga az államfordulat előtti magyar politikai elit is milyen mértékben megosztott volt, illetve hogy az 1918-1921 közötti emberpróbáló időkben még inkább megosztottá

vált. A régi Tisza-párti szabadkaiak (Bíró Károly, Janiga János) és zomboriak, Falkione Árpád és Palásthy Ödön, szembenálltak a függetlenségi szabadkai főispánnal Pleszkovics Lukáccsal és a függetlenségi Várady Imrével. A sok vonatkozásban elhasználódott, egymás ellen is fellépő régiiek helyett így került a képbe Sántha György fogorvos, aki formát és arcot adott az új pártnak.

A magyar pártalapítás alternatívájaként felmerült egységes tartományi, illetve egyesült kisebbségi pártok eszméjét a földreform és a névelemző politika nyomán elviselhetlenné vált magyarellenesség elsöpörte. A tiszaháti – zentai, kanizsai, adai – magyar tömb katolikus pappolitikusai is ezt a tendenciát erősítették fel, és a zentai pártalapító kongresszusra már minden más elképezés háttérbe szorult.

Az állampolgári lojalitás deklarálása – a rengeteg belső személyi és morális konfliktust, súlyos áldozatokat, egzisztenciális fordulatot követelő állampolgári hűségeskü – mindhárom országban alapvetően rendezte át a kisebbségi társadalmak szerkezetét és értékvilágát. A kisebbségi közösség alapját jelentő új közösségi identitás a kialakult államrendnek a többségi társadalom dominanciájának az elismerésével, a nemzetállamok asszimilációs törekvéseinek a felismerésével és elutasításával kezdődött. A „kisebbségi” kifejezés szemben a magyarországi negatív értelmezéssel, a két világháború közt elsősorban azt jelentette, hogy „nem csehszlovák”, „nem román”, „nem szerb”, azaz magyar. Az SZHSZ Királyság rendkívül nehéz etnopolitikai körülményeire visszautalva Csuka János *Kisebbségi sorsban* című tanulmánygyűjteményében így próbálta az erdélyi transzilvanizmus-hoz, a felvidéki vox humana gondolatkörhöz hasonlóan, a délvidéki magyarság szempontjából is kritikus 1939-es esztendőben eszményi keretté stilizálni a helyzeti adottságot: „... a kisebbségi polgár nem lehet konzervatív, de nem is szélsőséges, hanem kisebbségi. Mentés minden izmustól és kalandos világszemlélettől. A kisebbségi szemlélet egységes és felbonthatlan, különálló és magyar világnézet.”¹²

Ez a beolvadni nem kívánó, de az új helyzetével szembesülni kész kisebbségi magyarság a veszélyhelyzetbe került, megtizedelt oktatási, kulturális intézmények megmentésével, fenntartásával, a kisebbségi jogok tudatosításával jutott el odáig, hogy a kisebbségi politikai pártokat legfőbb közösségi érdekképviselői intézményeként használja. Éppen a parlamenti képviselőlet kiharcolásával érte el az erdélyi, felvidéki, délvidéki magyarság a kisebbségi közösségépítés első szakaszának – a kényszerközösségből a felismert és megélt sorsközösségig történő fejlődésnek – a szimbolikus

¹¹ Fedinec Csilla: Magyar pártok Kárpátalján a két világháború között, Forum Társadalomtudományi Szemle, 2007. 1.

¹² Csuka János: Kisebbségi sorsban. A délvidéki magyarság húsz éve (1920-1940). Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 1996. (Első kiadás Minerva, Budapest, 1941.) 38.

csúcspontját, a többségiek által is respektált közösségszerveződés politikai intézményesülését.

A több hónapi előkészítő munka, az 1922. januári szabadkai kezdetek után 1922 szeptemberében Zentán megalakult délvidéki Magyar Párt létrejötté, s programjának súlypontjai alapvetően hasonlítanak a másik két országban működött magyar pártokéra. Rendkívül kedvezőtlen működési feltételei, a parlamenti képviselet minimális esélye, a tartományi parlamentben is korlátozott mozgástér mellett valójában egyedül az önkormányzati munkában lehetett volna nagyobb erővel és eredménnyel kibontani a kisebbségi pártprogramot. A királyi diktatúra bevezetéséig megadatott rövidke hat és fél esztendő alatt maradt az erőteljes nemzeti ellenzéki és identitáspolitika, a magyar érdekek és jogsérelmek hazai és nemzetközi dokumentációja. Emellett a többségi pártokkal való pragmatikus, időnként annál is alacsonyabb rendű, de legtöbbször mégis némi hasznot hajtó paktumpolitika ezt csupán kiegészítette.

A bevezetőben említett kisebbségi pártfunkciók közül a fentebb elmondottak alapján a Magyar Párt esetében a kisebbségi közösségépítés többretegű feladatrendszer kezdettől fogva az összes funkció működtetésére sarkallta a párt vezető tényezőit. Ezzel együtt a kisebbségi magyar pártok számára minden politikai és érdekképviseleti munka alapvetően a magyarság etnikai állományának és kisebbségi jogainak megőrzését, valamint a közösség fejlődési potenciáljának fejlesztését jelentette. A csehszlovákiainál jóval kiélezettebb romániai és a minden mutatóban legkedvezőtlenebb jugoszláviai etnopolitikai alaphelyzetben a magyar pártokon belül permanens viták zajlottak a programprioritásokról, a többségi szövetségességről, a magyarországi intenciók figyelembe vételéről. Mind a három országban a magyar közösségek anyanyelvének, nemzeti identitásának védelmével, az állampolgársági és kisebbségi jogok biztosításával sikerült megakadályozni az asszimilációs gátszakadást. Történeti távlatból szemlélve az 1920-as éveket, be kell látnunk, hogy Romániában, de különösen Jugoszláviában ez önmagában is jelentős eredménynek számítot.

Az országos és tartományi parlamenti képviselet a királyi diktatúra előtti rövid időszakban erősen korlátozott maradt Jugoszláviában. Ilyen körülmények közt országos szinten gyakorlatilag csak szimbolikusnak volt tekinthető, miközben a demokrata vagy a radikális pártokkal való együttműködés alternatívája folyamatosan megosztotta a magyar politika elitet és a választókat. A többségi pártokkal, esetenként a román, illetve csehszlovák kormányzattal való aktivista próbálkozások is felbukkantak. A két világháború közti időszakban azonban alig volt érdemi társadalmi bázisa a magyar közösségi érdekekkel nehezen összeegyeztethető konszociális típusú, a többséggel együttműködést kereső kisebbségi politizálásnak.

Befejezésül szeretnék röviden szólni arról, hogy a kisebbségi pártok kezdettől fogva meghatározóan fontos, mégha legtöbbször alapvetően esz-köztelen tényezőivé váltak annak a hárompólusú viszonyrendszernek – a „triadikus nexusnak” –, amelynek működési mechanizmusát Rogers Brubaker amerikai politológus írta le részletesen. A két világháború közötti klasszikus nemzetállami Közép-Európában egyszerre volt egy-egy állam a más országba került kisebbségeit védő, védhatalmi szerepet betöltő „anyaország” („kin state”, „external homeland”), és nemzeti egyöntetűségre törekvő, asszimiláló, „nemzetiesítő” nemzetállam (nationalising state). Kisebbségvédelem, radikális revízió, illetve kemény etatizmus és asszimiláció – „nemzetépítés” és „nemzetiesítés” szerepei keveredtek bennük egymással. „A nemzeti kisebbségek a kétféle, egymással kibékíthetetlen nacionalizmus közé szorulnak: az egyik oldalon azoknak a nemzetiesítő államoknak a nacionalizmusai állanak, amelyekben élnek, a másikon pedig azoknak az anyaországoknak a nacionalizmusai, amelyekhez az etnonacionális affinitás révén, ha nem is legális állampolgárságon keresztül kötődnek. A kisebbségek maguk is támasztanak követeléseket, még hozzá nemzetiségük alapján. Éppen ezek a követelések teszik őket nemzeti kisebbségekké.”¹³ Ebben a hárompólusú világban a kisebbségi magyar politikai pártok tudatos nemzetépítő politikát folytattak, amely az elveszített regionális és az illuzórikusnak bizonyult állami-integrációs alternatíva mellett a két világháború közt reális, mégha – amint az utóbb kiderült – rövid ideig fenntartható lehetőségeket, a területi revíziók nyomán a magyar államhoz való visszatérés lehetőségét hordozta magában.

Az erdélyi, felvidéki, délvidéki magyarság első és második nemzedéke – a 19. század végén született apák és a kisebbségi iskolákban elsőként felnőtt fiúk generációja – ugyanakkor kialakította azt a politikai magatartásformát is, amely a magyar kulturális nemzet keretei közt és az adott ország állami közösségén belül egyszerre törekszik a jogegyenlőségre. Súlyt helyez regionális érdekeinek védelmére, megjelenítésére és érvényesítésére, méltányos pozíciókat igényelve a maga részére. Ez a többdimenziós kisebbségi nemzetépítés a 20. század folyamán végig tele volt kudarcokkal, félsikerekkel, retardációval és újratekintéssel. A kisebbségi magyar elitek a brubakeri „három viszonyrendszer” folyamatosan változó feltételei közt legtöbbször hiába próbálták érvényesíteni akaratukat a közösségi próbatételek idején. Helyzetüknél, mindennapi tapasztalataiknál fogva pragmatikus politikát folytattak, mégis hiába valóan igyekeztek valóságához közeli, életszerű, esetenként kompromisszumokra épülő ideológiai konstrukciók-

¹³ Brubaker, Rogers: Nacionalizmusok új keretben, id. m. 14–16.

kal aládúcolni saját közösségszervező törekvéseiket. A többségi és a magyarországi elítelt is gyakran döntöttek róluk nélkülük vagy helyettük.

A két világháború közti kisebbségi magyar nemzeti önértelmezések közül a regionális adottságokat centrumba emelő ideológiák voltak sikeresek: a transzilvanizmus, a felvidéki kisebbségi messianizmus különböző jobb- és baloldali változatai vagy a Szenteleki Kornél nevéhez és a szabadkai Kalangya c. laphoz kötődő koncepció, amely a regionális értékeket, helyi színeket (couleur locale) kívánta beemelni a délvidéki magyar irodalmi önértelmezés centrumába. Ezek az eredendően kisebbségi közösségépítő funkciójú eszmék minden idealizmusuk ellenére rövid és hosszabb távon egyaránt realizistikusabb elképzeléseknek bizonyultak, mint a történeti magyar államot a világ hatalmainak segítségével visszaállító békés revízió teorémája.

Jóllehet kisebbségi pozíciókból egyik elméleti konstrukció sem volt képes a többségi társadalom kisebbséghez való viszonyulását átalakítani, gyakorlati hasznuk a kisebbségi társadalmak megszerveződésében, a magyar identitáspolitikai pozíciók megújításában kétségszűnő. A magyar kisebbségek önszerveződése a két világháború közti periódusban természetesen csak csekély részben járt együtt a három népcsoportnak az új állami közösségbe való integrálódásával. Ennek számos oka azonosítható. A kisebbségi magyarok többsége a két világháború közti időszakban a magyar állampolgárságuknál is nagyobb mértékben igazságtalansággént élte meg az általa lakott települések, területek más állam fennhatósága alá kerülését. A trianoni döntések nyomán a többségi nyelv nem ismerete, az idegen államigazgatás, törvényhozás, jogszolgáltatás gyakran diszkriminatív gyakorlata vagy a Magyarország és a szomszéd államok között sok esetben igen feszült viszony rendkívül megnehezítette az adaptációs és integrációs folyamatokat. Minthogy a „befogadó” államok kezdettől fogva nemzetállamként definiálták magukat, alkotmányaik, politikai berendezkedésük, közigazgatásuk és jogrendjük – a Csehszlovák Köztársaság kivételével – igen csekély mozgásszabadságot hagyott a kisebbségeknek.

Nem véletlen, hogy ilyen körülmények közt a kisebbségi polgárok és közösségek lojalitása, az új állampolgári közösséggel való azonosulása alacsony szinten maradt. A viszonylag nagyvonalú nemzetiségpolitikai gyakorlatot folytató Csehszlovákiában sem sikerült a nem szláv kisebbségeket megnyerni az egységes „csehszlovák” politikai nemzet gondolatának. Mi több, egy ideig sikeres ellenalternatívának számított a szlovákiai, ruszinszko „öslakosok” egységes fellépése, a két tartományban is egyre erőteljesebb pozíciókat kiépítő csehekkel szemben. Az úgynevezett öslakos és az annak folytatásaként elképzelt „autonomista” blokknak azonban

a történeti szlovák–magyar ellentétek miatt azonban esélye sem volt a sikerre.¹⁴

Ezt a budapesti kormánypolitika által is támogatott, gyakorlatilag kezdettől fogva halott elképzelést csak a bécsi döntés előtti hetekben adták fel, mikor kénytelenek voltak belátni, a szlovákok semmilyen körülmények közt sem kívánják visszatérésüket a magyar államkeretek közé. Az új államokkal szembeni ellenálló magatartás szintén fontos közösségformáló tényezőnek bizonyult a korai szakaszban, bár a passzív ellenállás a magyar kisebbségek szempontjából igen jelentős veszteségek forrásává is vált: az új államok iránti hőségeskü letételét megtagadó állami alkalmazottakat elbocsátották, s legtöbbször a Magyarországra települt mintegy háromszáz-ezer főnyi menekültsereget növelte.

A közösségszerveződés magasabb fokát jelzi mindhárom kisebbség esetében a fokozatosan kibontakozó kezdetleges regionális öntudat. A kisebbségi léhelyzetekben kényszerűen a nemzeti egység keretei között nagyobb sikerrel megvalósuló önszerveződés társadalomlélektani feltételeit Erdélyben az Országos Magyar Párt felemás eredményeket hozó paktumpolitikai törekvései próbálták megalapozni. Jugoszláviában pedig a – királyi diktatúra 1929. évi bevezetését követően – megszűnt Magyar Párt munkáját értelmiségi szerveződések, folyóiratok – a Kalangya és a Híd című lapok – próbálták pótolni sajátos eszközeikkel. A három összehasonlított magyar kisebbségi népcsoport esetében a két világháború közötti évtizedekben az érdekek- és jogvédelem, az érdekképviselőlet politikai gyakorlatán túl, a kulturális, oktatási, vallási önszerveződés intézményépítő munkájára – egyebek közt éppen a politikai érdekvédelem korlátozott lehetőségei miatt – jelentős erőket kellett koncentrálni.

Mindezt ugyancsak megnehezítette az anyaországgal, a legtöbb nagy kérdésben a döntési jogkört fenntartó budapesti kormányzati körökkel való kapcsolattartás kezdeti tiltása, későbbi akadályoztatása, csak a legfelső politikai szinten jól szervezett, egyébként jórészt szervezetlen, igen nehézkes jellege. Magyarország és a magyar kisebbségek viszonya az elmúlt kilenc évtizedben sokszor és sokat változott. A két világháború között a kisebbségi magyarság körében kétségszűnő az elszakítottság, a kismizettség érzése dominált, s ennek megszüntetése volt a fő cél. Trianon elutasítása, a minél radikálisabb határváltoztatások igénye a magyar revíziós közbeszédben, külpolitikában és propagandában nemcsak a csonka-magyarországi politikai osztály, hanem az egész magyar társadalom többségének támogatását bírta. A magyar kisebbségek körében viszont egészen a harmincas évek

¹⁴ Simon Attila: Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja 2010. www.mek.oszk.hu/08900/08988/cimkes.html

közepéig viszonylag csekély bázisa volt a radikális magyar irredentának. A kisebbségek önszerveződését befolyásoló tényezők második nagy csoportját az új államok által biztosított politikai, gazdasági, kulturális jogok, s általában a többségi társadalomnak a kisebbségekhez való viszonyulása jelentette. Minthogy itt sem sikerült az első kisebbségi korszakban valódi áttörést, alkotmányos megoldásokat találni, ez a lehetőség is megmaradt az elvi alternatívák szintjén.

Pászkán Zsolt

Parlamenti választás 2012: általános kontextus és távlatok

Parliamentary elections in 2012: general contexts and perspectives

The winner of the local elections held on summer 2012, that were said to ignore or at least conflict with the rule of law, the Social Liberal Union (USL) gain two-thirds majority in the Romanian Parliament. The seats in the legislative body have increased to nearly 600 due to not well-founded electoral system. The political pressure of EU institutions and the government of the United States has on the surface forced the incumbent coalition led by Victor Ponta and Crin Antonescu to respect the limits imposed by the democratic political system, but there is no satisfactory evidence that this is going to last long. The agreement on cohabitation signed with President Traian Basescu can guarantee cease-fire on one battlefield. However, this agreement is unsteady and also the relations with Crin Antonescu, characterized by anti-European and anti-Hungarian sentiment, can easily become strained, which could ruin the landslide victory on the legislative elections.

2012. december 9-én egy hosszú és a politikai szereplők, de főleg a társadalom számára kimerítő választási évtized zárult le. A 2002 és 2012 közötti időszakban 11 különféle voksolásra került sor, és itt nem vettük figyelembe, hogy a vizsgált időszak elején a helyhatósági és a parlamenti választások, illetve az elnökválasztások mindkét alkalommal kétfordulósak voltak.

Így elmondható, hogy Románia az elmúlt évtizedet permanens kampányban töltötte, melynek a közpolitikára, a gazdaságra, a politikai osztály minőségére, de általában véve az egész társadalomra gyakorolt hatása és következményei még hosszú ideig érezhetőek lesznek.

Ugyanakkor ez az időszak számos olyan tézis illuzórikus jellegére is rámutatott, melyek addig a politikai és közbeszéd axiómáinak számítottak. Ezek egyik legfontosabbika, a tisztán egyéni körzetes választásnak a politikai színvonal emelésében betöltött – egyesek szerint megkérdőjelezhetetlen és egyetlen üdvözítő – szerepe talán a december 9-i választás eredményeiben mutatta meg – közép-európai szinten megfontolandó – hamis voltát.

Ideiglenes kormányzás, népszavazás, politikai válság

A 2012. június 10-én megtartott helyhatósági választás kampánya és főleg eredménye rávilágított arra, hogy azok a pártok, szervezetek szerepeltek, szerepelhetnek eredményesen, melyek felismerték és kiaknázták a romániai társadalomban felhalmozódott, az elmúlt több mint 20 év alatt erköl-